

A CSÍKI-HAVASOK ISMERTETŐJE

FÖLDRAJZI HELYZETE, HATÁRAI, MEGKÖZELÍTÉSE

A hármastagolású Csíki-medencét keleten a Csíki-havasok hosszan lefutó vonulata határolja. A Keleti-Kárpátok középső-déli részében helyezkedik el, közvetlenül kapcsolódva a Hagymás-hegységhez (északon) és a Bodoki-havasokhoz (délen). Alakja óriási egyenlő szárú háromszögre emlékeztet, amelynek alapja az Olt vonalára (a három Csíki-medencére) támaszkodik, míg leghegyesebb csúcsa befűrődik a Comănești-i medencébe. Légvonalban 60 km hosszú, 45 km széles, területe 1250 m².

Északi határa: az Olt völgye Balánbánya alatt, Gálkút pataka (Ördög-hágó), Terkő-mező, (itt kapcsolódik a Hagymáshoz), Jávárdi feje, Bükkhavas pataka, a Hidegség patakának a Tatrossal való találkozása.

Nyugati határait élesen rajzolja ki a három Csíki-medence.

Délen a Bodoki-havasok részét képező Bolondos-hegy, Köztető, Törös-tető (Gorgán), Cecele vonala alkotja a két hegyvonulat határát Bálványosfürdő fölé. A Cecele és Gombás-bérc között egyenes vonalban íveli át a Kászoni völgyét.

Keleti határai zergugosan húzódnak a Hidegség patakának torkolatától végig a Tatros mentén Dármănești-ig (Dormány). Innen a határ az Úz völgyében folytatódik a Veresvíz torkolatáig, majd ennek mentén felfelé haladva áttér a folyó baloldali mellékágába a Lassúág-patakba.

Amíg a Tatros éles határ húz a Tar-kő-hegység (Tar-havas) és a Csíki-havasok között, addig az Úz, a Veresvíz és a Lassúág-patak a Nemere-hegységtől választja el. Alacsony hegyvonulat, legmagasabb részei a Naskalat, és a vele azonos magasságú Saj-havas, melyek alig érik el az 1553 métert. Földtani felépítésének egyenes következményeként valaha egységes felszínét igen megbontotta az erózió. Könnyen átjárható - különösen a főbb folyók, patakok mentén kialakult utakon. Ezek közül a legfontosabb a Tatros völgyén húzódó országút (12A), az ősrégi közlekedési útvonal Moldva és Erdély között. A másik átjáró a Csíkközről Kászonihoz vezető 11B országút, amely a Nyerges-tetőn (876 m) halad át és Kézdivásárhelyig tart. Természetesen a legfontosabb közlekedési útvonal a Csíki-havasok térségében a Csíki-medencéket átszelő észak-déli irányú DN-12-es országút, és a vele párhuzamosan futó 400-as vasútvonal. Ebből ágazik el Madéfalván az 501-es szárnyvasút Moldva felé, amely a Tatros völgyét követi Comănești-ig (Kománfalva).

A hegyvonulatot átszövő erdei és megyei rendű utak közül a legfontosabbak: a Gálkút-Jávárdi-patakokat összekötő, a Fiság völgyét a Csobányos völgyéhez kapcsoló, valamint az Úz völgyét Csíkszentmártontól Dármănești-ig követő átjárók. Mindegyikük nehezen járható út, használatuk leginkább terepjárával ajánlott.

FELSZÍNE, VÍZRAJZA, FÖLDTANI FELÉPÍTÉSE

A főbb átjárók és szurdokvölgyek négy, jól elkülönülő tájegységre bontják a Csíki-havasokat: az északi, közép, déli és keleti részekre.

Az északi tömb felső határa a már említett Terkő-mező – Szakadát oldala közötti terület. Gerince a Naskalat és a Pogány-havas között nyújtódik észak-déli irányban, meredeken ereszkedve alá az alsó határra, a Gyimesi-hágóra. (1153 m). Az északi rész a legmagasabb és legegységesebb, nem aprózzák fel mély patakvölgyek. Csupán oldalról vágódtak be kanyonszerű, párhuzamos, rövid szurdokok a hegy testébe, épen hagyva egyenes vonalú gerincet. Ezért leginkább egy százlábúra hasonlít. Legkiemelkedőbb csúcsai 1500 m fölé emelkednek: Naskalat 1553 m, Szalomás-tető 1551 m, Kondra-kereszt 1501 m. Délen mindinkább veszít magasságából. A Kőnyak (1315 m), a Szép-havas (1336 m), és a Pogány-havas (1351 m) alig haladják meg az 1300 m-t.

A középső rész a Gyimesi-hágó és a Rugát-tető között feszül, tartva a hegyvonulat általános észak-déli csapásirányát. Ezen a részen a felszín sokat vesztett pökhős, tömbszerű jellegéből. Gerince nagyon kanyargóssá válik a jobbról-balról közelítő (hátráló erózió) patakoknak köszönhetően. A középső szakasz pókhálószerűen szövik át a patakok, mégis van köztük némi rendszer. A nagyobbak kelet felé folynak és hosszú, 25-30 km-es völgyeik mentén ugyancsak hosszú mellékgerinceket alakítottak ki. Ilyen például a Szulca- és Csobányos-patakok közötti gerinc, amelynek legkiemelkedőbb része a Szellő (1494 m), folytatásában a Menasági Nyilénkkel (1291 m), a Keresztessel (1451 m), és a Solyomtár havasával (1343 m).

A déli rész egy nagy kétágú villára hasonlít, elágazása a Rugát-tetőnél kezdődik. A nagy félkörív a Kászoni-medencét öleli körül, amely a Csíki-havasok legnagyobb eróziós felszíne. Nyugati ága végigkíséri az Alcsíki-medencét a Rugát-tető - Botsarka - Pap-hegye - Nyerges - Cecele vonalán. Alacsony, gömbölyű hegycsúcsok, lekerekített, csupasz hegyhátak, széles nyergek jellemzik. Magasságuk alig éri el az 1100 m-t. (Pap-hegye 1165 m.)

A villa keleti ága a Rugát-tető - Botsarka - Katorga - Káposztás-havas - Nagy Répát - Gombás-bérc vonalán eltérő képet mutat a nyugati gerinchez képest. Itt ugyanis a körív északi része az Úz völgyének jobboldalát képezi. A Káposztás-havasban kimagasodik (1456 m), majd egy hirtelen derékszöggel délre kanyarodik a Répát-tető (1292 m) és Gombás-bérc (1199 m) irányába. A déli rész mindkét ágáról elmondhatjuk, hogy ez a Csíki-havasok legalacsonyabb szakasza.

A keleti részt a Károna (1516 m), a Lápos havasa (1337 m) és a Saj-havas (1553 m) háromszöge alkotja a Tatros és az Úz között. S habár masszív szerkezetével különbözik a hegység többi részétől, nem válik el tőle, csak kiemelkedik belőle. Jellemzők rá a nagy kiterjedésű, erdővel borított, meredek hegyoldalak. Szurdokvölgyeik mélyén a patakok zúgva rohannak a Tatros felé. A Károna a Szulca- és a Csobányos-patakok alsó szakasza közé ékelődött. A Lápos havasa a Csobányos-patak, a Comănești-i medence és az Úz völgye között foglal helyet. A Saj-havas a Csobányos-patak és az Úz völgye között magasodik.

Minden, a Csíki-havasokban eredő patak a Tatros és az Olt vízgyűjtő medencéjéhez tartozik.

Az Olt a hegység vízhalozatának 35%-át tömöríti. Baloldali mellékvizeinek sokasága a Csíki-havasok lejtőin ered. (A jobboldali patakok a Hargita felségterületéhez tartoznak.) Vízgyűjtő medencéjének felülete kb. 1350 km². A nyugatra tájolt patakok feltűnő párhuzamossága különösen az északi részre jellemző. Mind a Naskalat hosszú gerince alatt erednek (Gálkút-, Szedloka-, Bábaszólóka-, Illanc-, Gac-, Kód-patakok). Lentebb kivételt képeznek a Rákos-patak, a Szépvíz pataka és a Fiság völgye, mivel mindhárom hatalmas területet harapott ki a Csíki-havasok testéből. Mellékpatajaikkal együtt egy-egy különálló kismedence-sorozatokat alakítottak ki a Középcsíki- és Alcsíki-medencék keleti széléin.

A Kászoni-patak (44 km) csak közvetve, a Feketeúgyön keresztül kapcsolódik be az Olt vízgyűjtő hálózatába. A Kászoni-medence vizeit gyűjti egybe: a Szyete-, Gyertyános-, Nádas-, Répát-, Borvíz-, Gubás-, stb. patakokat.

A Tatros a hegység összvízhozamának 65%-át fogadja magába. Legendás, sokszor megénekelte határfolyó a gyimesi csángók földjén. A Szellő alatt ered, és Adjuz alatt torkollik a Szeretbe. Leghosszabb mellékágai a jobboldaliak: a Cstűgés-, a Szulca-, a Csobányos-patak és az Úz, hosszúságuk 15-45 km között váltakozik. Baloldali mellékvizei közül a legfontosabbak: a Görbe- és a Hidegség-patak.

A Csíki-havasok felszíni vizeit tartozik a **Szépvízi-** és az **Úzmezei-vízterelő,** valamint a Magyarós-patakon 1989-ben keletkezett természetes torlasztó, a kicsi **Magyarós-tó.**

A Csíki-havasok földtani felépítése igen bonyolult. Több, időben és eredetben eltérő geológiai szerkezetből tevődik össze. Az **északi tömb** az ún. kristályos mezozoos övezet szerves része, ugyanakkor a Hagymás geozinklinálisának (teknő) déli folytatása a Terkő-nyereg és a Gyimesi-hágó között. Felépítésében az alapkövet alkotó paleozoikum kristályos-pala rétegek (az epimetamorfikus Tölgyesi sorozat; a mezometamorfikus Ráró-Hagymási sorozat) és az erre rátelepült mezozoikum (triász, júra, kréta időszakok) üledéktakarója vesz részt. A mezozoikum rétegsorának teljes vastagsága 1500 m. Leginkább meszesementű üledékek, dolomitok és mészkövek alkotják. Ezek közül is kiemelkedő helyet foglalnak el a triász dolomitjai. Belőlük épült fel a Szakadát, a Naskalat és a Kondra-kereszt karsztfennsíkja, a Háromkő, de maga a Pogány-havas is dolomit-sapkát visel.

A közép, déli és keleti Csíki-havasok a kárpáti flis (homokkő) övezetbe tartoznak, mely a hegység 80 %-át urálja. A Gyimesi-hágótól és a Tatros völgyétől a Ceceléig és a Gombás-bércig, valamint a Comănești-i szénmedencéig van jelen térképünkön. Ebben a térségben egyenlőtlenül oszlanak meg a kréta időszak és a paleogén (eocén-oligocén) homokkő, márga, agyag és agyagpala rétegei, amelyek részben az ún. belső, részben a külső flis sávjáéhoz tartoznak. Ezek a sávok egymással párhuzamosan, szalagszerűen futnak le a Keleti-Kárpátok egész hosszában, így a Csíki-havasokban is. Megmerevedett tenger hullámaira emlékeztetnek, amelyek É-D irányban húzódó antiklinálisokban (redőnyereg) és szinklinálisokban (redőteknő) rendeződtek. Szerkezetük az ún. pikkelytakarós vagy takarozódós szerkezet. Ezen belül a rétegek mintegy felborultak és egymásra tolódtak egy nyugat-keleti irányú nyomóhatás következtében (ausztriai kéregmozgások, közép-kréta). Az áttolódás következtében az idősebb rétegek megjelentek a felszínen és részben maguk alá temették a fiatalabbakat.

A hegység keletre tartó folyói majdnem merőlegesen fűrészteltek át a párhuzamos sávokban sorakozó flis rétegeit, amelyekben a puhább kőzetek (márgák, agyagpala) ritmikusan váltakoznak a keményebb kőzetekkel (csillámpalás és kvarcos homokkővek, konglomerátok). Így a kőzet minőségétől függően egy-egy folyóvölgy hosszában szurdokvölgyek és medenceszerű völgyisíkok váltakozásával találkozunk. (Úz völgye: Aklos, Kis-Tölgyesi-szoros, Tábla pusztagja és Kőkőzi-szoros.) Helyenként, a Csíki-havasok nyugati térségében elvéve az újkori vulkánosság képződményei is jelen vannak. Ezek a földtani rendellenességek nem a saját területükön, a Hargita vonulatában - hanem a Csíki-medencék keleti felében jelennek meg, szinte észrevétlenül kapcsolódva a hegységhez, két tektonikus küszöböt képezve. Ezeknek az Olt törésvonalára merőleges nyugat-keleti irányú leszakadásoknak a mentén andezites lávaanyag

nyomult a felszínre, mint a Rákos-patakat kísérő Kőd-vonulat, vagy a Zsögödi-szorost strázsáló néhány andezitkúp (Ördöglik). De ugyancsak a „kakukkfókák” közé tartozik Csíkszereda keleti határában a három Suta dombja és a két Somlyó hegye. Mindezeket földtani eredetüktől függetlenül - térbeli elhelyezkedésüknél fogva - a Csíki-havasokhoz soroljuk.

ÉGHAJLATA, NÖVÉNY- ÉS ÁLLATVILÁGA

A hegységre a mérsékelt kontinentális éghajlat a jellemző. Legjelentősebb csapadékhordozói a nyugati szelek, amelyek bőséges esőkkel árasztják el. Északi felébe - különösen télen - sarki légtömegek áramlanak be, ami jelentős lehűléssel, ködképződéssel jár együtt. Ugyanakkor a hegység dél-délekeleti részének éghajlata enyhe forró-égyövi hatás alatt áll, kevés csapadékkal, sok napsütéssel. A legváltozékonyabb időszak a tavaszi-nyári hónapokat öleli fel, míg augusztus és november között az időjárás kiegyensúlyozódik. Ennél fogva hosszú tűrákra ez az időszak a legalkalmasabb. Az évi átlaghőmérséklet 6-7 °C. A legalacsonyabb hőmérsékleti értékek januárban és februárban -6, -7 °C átlagot érnek el. A legmagasabbak július-augusztusban mérhetők 15-17 °C átlaggal. A főbb folyóvölgyekben gyakori a hóinverzió jelensége. A csapadékmegoszlás 700-1000 mm/év. A hótakaró 130-140 napig borítja a hegység magasabb részeit, így az északi tömb és a Szellő környéke kitűnő síttereppé válik. A Csíki-havasokban szinte állandóan fúj a szél. A szélmentes napok évi 40 %-ot tesznek ki.

A **növénytakaró** esetében az ökológiai egyensúly felbomlásának lehetünk tanúi, ahol az összszelvény egészét csupán 50 %-ban borítják erdők, a többit az eltelt ezer év alatt kiirtották. A középső övezetben még aggasztóbb a helyzet; itt az erdős területek 25-30 %-ra csökkentek. Helyüket kiterjedt gyepavas váltotta fel. Az irtásokon és a patakok mentén sok az alámosott, erodált terület. Az erdőzónák a magasság függvényében alakultak ki: alul 600-1000 méteren találjuk a lomberdők övezetét, ezen felül a túlelvélű erdők uralkodnak.

A lombhullató erdők csoportjából tiszta bükkösöket csak a keleti részen, a Comănești-i medencébe leereszkedő hegylábakon, foltok formájában találhatunk. Legelterjedtebbek a vegyes erdők, ahol a bükkfélék, erdeifenyő, hegyi juhar, szil, hársfa és vörösfenyő társulások fordulnak elő leginkább. Árnycukorban nincs összefüggő cserjeterakó, de elvétve megtalálható a vörös és fekete bodza, a farkasboroszlán és a berkenye. Számtalan lágyszárú növényfaj kíséretében.

A fenyőerdők emelete az északi, nyugati és keleti részek 1000 m fölötti magasságában honos. Javarást lucfenyő alkotja őket, amelyek közé madárberkenye és nyír vegyül (Utusalj, Kőnyak, Lóvész). Az irtásokat számóca, málna, szeder és elvétve áfonya uralja.

A hegyhátak a kiterjedt gyepavasok világa (Naskalat, Pogány-havas, Ágas-havas, Szellő, Gyimesek, Nyerges, Cecele). Itt a szőrű, erdei sédbúza, a mirigylapu, kosborfélék, fekete és vörös áfonya, parlagi macskakalap, rezgőfű, szártalan bábakalács és számtalan más lágyszárú növényfajta él buja bőségben.

A Csíki-havasok **állatvilága** azonos a Keleti-Kárpátok alacsonyabb térségeinek állatvilágával. Az emlősök közül az északi tömbnek, a Gyimeseknek és a csíki oldalnak legelterjedtebb ragadozói a barnamedve, a farkas és a róka. A vegyes erdők és a keleti rész vadállományát zömével a vaddisznó, az őz, a szarvas, a vadmacska, a ritka hiúz és borz, a nyest, a mókus és a pele alkotják. A madárvilág rendkívül gazdag és a nagysásk kivételével szinte minden faj érintetlenül megőrződött. A kétélűek és hüllők között olyan fajok is gyakoriak, amelyek a sokkal hidegebb Hargita övezetében nem honosak, így az elevenszülő gyík, foltos szalamandra és a törékeny gyík. A halak nemzettségéből a legértékesebb a sebes pisztráng (Úz, Veresvíz, Szulca-p.), bár elég szép számban előfordulnak a pér és paducfélék, a márna, a fejes domolykó és a kölönte.

VÉDETT TERÜLETEK, NÖVÉNY- ÉS ÁLLATFAJOK

A hegység különleges természeti ritkaságokban - mint amilyen a közeli Szent Anna-tó, vagy a Békás-szoros - nem bővelkedik. Vannak tájképi szempontból igen szép részek, mint Lóvész, a Kis-Tölgyesi-szoros, vagy a Veresvíz és Szulca-patak szurdokai, amelyek értékére, jelenlegi állapotának megőrzésére még nem gondolt senki.

Egyetlen hely van hivatalosan védetté nyilvánítva, a Nemere-hegység és a Csíki-havasok határterülete, a Lassúág-patak mocsaras medencéje. Kászonszék birtokrészét képezi, a csíkszentmártoni erdészeti körzet kötelékébe tartozik. A nyolc kilométer hosszúságú völgyúton **5 védett terület** sorakozik: D-É irányban az **Ezeréves-erdő**, a **Legyes-mocsár**, a **Kovács gátja**, a **Kicsiromlás-mező** (h: 1km, sz: 300m), valamint a **Székelykút- és Disznósarok-patakok közötti** rész. Ezek közül az első három Kovászna megye területére esik. Az ismertebb növényritkaságok közül (szibériai hamuvirág, kereklevélű harmatfű, mármorka, tőzegáfonya, stb.) a Bruckenthal-hanga mellett kiemelkedik a *Lysimachia (Trientalis) Europaea*, a „Hegy ékessége”, amelynek az egész Keleti-Kárpátokban a Lassúág-patak völgye az egyetlen élőhelye.

A Csíki-havasok rejtett zugaiban, a kevésbé hozzáférhető helyeken (a Szakadát sziklafalai, a Tolvaj-barlang környéke, a Jávárdi szurdoka) másfajta védett növények élnek világukat: a havasi gyopár, a boldogasszony papucska, a vitézvér, az erdei szegfű, az óriási kárpáti harangvirág és néhány enciánfajta. A nedves, vizenyős helyek (a Béka-patak, a Sugárok kútja, az Úz forrásvidéke) ritka növényei: a zergeboglár (pünkösdi rózsza) és az igen ritka rózsaszínű lisztes kankalin (*Primula farinosa*).

Védett állatfajok: Apolló lepke, szarvasbogár, siketfajd, hajnalmadár, mogyorós tyúk (nyírfajd), fekete harkály, pele, nyest, nyuszt, menyét, vidra, hiúz, borz, törékeny gyík, elevenszülő gyík és foltos szalamandra.

ÁSVÁNYVIZEK ÉS SZÁRAZ GÁZÖMLÉSEK

Dacára annak, hogy a közeli Hargitában és Csomádban elült a vulkáni kitérések földet rengető csatazaja, az utóvulkáni működések hatósugara a Csíki-havasokra is kiterjed. Az ásványvizek felsorolása csak a legfontosabbakat foglalja magába, földrajzi elhelyezkedésük függvényében.

Az Alcsíki-medence keleti és a Csíki-havasok nyugati határterületén szinte egyvonalban törnek felszínre azok a borvízforrások, amelyek e kettős peremvidék legfőbb törésvonalrendszerét jelölik. Csak **Lázárfalván**, a Hi és Tusnád patakok, valamint a Kápolna-mező térségében **47 borvízforrást** tart számon a szakirodalom. A borvizeken kívül a Kápolna-mező bálványosi oldalán, és Lázárfalva déli végénél, a **Nyír-fürdőnek** nevezett helyen igen erős mofetták működnek. Intenzitásuk vetekszik a torjai Búdós-barlang száraz gázömlésével.

Borvízforrások bukkannak fel a **Nyerges-patak mentén** Kozmás keleti határában; Csekefalván (Csekefalvi-borvíz, Gothár- vagy Palacsintasütő-borvíz, stb.) és Csíkszentmártonban (Gübék-f., Csíki-bora-f., Nagy Sándor-f., stb.)

A Fiság völgyébe bepillantva rálelünk Bánkfalva, Csíkszentgyörgy és Menaság ásványvizeire. Valamennyi kénes forrás, nem ritkák a mofetták sem. Legismertebb közülük a csíkbánfalvi határban **Adorjánfürdő**. A falutól 2,5 km távolságra, az Egyházas-patakon (Szentegyház-p.) található. 1947-ben létesítették saját kaszálóján Adorján Albert bánkfalvi nagygazda. A fürdőtelep ma Hargita megye egyetlen természet-gyógyászati központja.

Csíkszereda méltán lehetne akár fürdőváros is. Nyugati részén az Olton túl (a Hargita „felségterülete”) van a (jelenleg sajnos nem működő) Szeredai-fürdőnek nevezett borvízstrand, a régi Katalin-forrásra épült Hellvig-fürdő utódja. Vize langyos, 21-23 °C-os. A város központjában, a jégpalota mellett épült 1985-ben a szintén borvizes Hamerock-strand. A másik nevezetes, régi fürdőtelep a Szeredához tartozó **Zsögödfürdő**. Szabadtéri borvízstrandja nyári szezonban (május 1 – szeptember 15.) tart nyitva.

Taplaca Csíkszereda északi negyede. Ósrégi nevét is langyos borvízforrásairól nyerte. Néhányukat a helybeli lakosok ivóvízként használják. Csíksomlyó a várossal keleten összenőtt település, szintén ásványvizes hely. A Ferenc-rendi kolostor mögötti réten lévő Mária-forrása régóta ismert. 1860-tól kezdődően pár évtizedig itt működött a „barátok feredeje”, amelynek medencéjét a somlyói katolikus gimnázium diákjai ásták ki.

A Csíki-havasok lábainál egy eldugott kis medencében bújik meg Hosszúaszó. A több mint húsz éve lakatlaná vált falucskát mára kellemes víkendteleppé alakították. Vonzerjét nemcsak festői környezetének, hanem jóízű borvízforrásainak is köszönheti, amelyeknek egyikét, az Erzsébet forrást 1935-ben még palackozták.

Csobotfalva, Csomortán, Csíkszentmiklós, Csíkszépvíz („*Örmények feredeje*” - *ma nyoma sincs*) és Borzsova határában szintén sok borvízforrás található. Csobotfalván, a Középbükk-patak völgyében működött a Kerekeger-fürdő.

Ásványvizek, habár csökkent mértékben, a Gyimesekben is előfordulnak. A legismertebbek a **sötétpataki** források. Egyikét a „Hegyek varázsa” néven helyben palackozták. A faluban valamikor melegített, kádas borvízfürdő is működött. Jelenleg is működik a Barackospataka melletti **Muhospataki-fürdő**. A Tatros mentén lefelé, a Szulca-, a Csobányos- és a Tarhavas-patakok völgyeiben kénes-petróleumos-sós források jelennek meg. Ihatatlanok. Keletkezésük az oligocén-kori bitumenes halpala réteggel függ össze.

A Csíki-havasok térségének leghíresebb borvizes területe a Kászoni-medence. Számtalan szénsavas forrása közül, amelyek a Kászoni-patak jobb- és baloldali mellékágaiban jelennek meg, a legismertebbek és a legjobb minőségűek 1860 és 1990 között négy fürdőtelep és borvízpalackozó kisüzem létét jelentették, a Fehérkő-, Répát-, Bor- és Veresszék-patakok mentén. Az első Kászonszék birtokterületéhez tartozott (tartozik ma is), míg a többi három a nemes Balási család tulajdona volt. Hírnevük letűnt a két világháború után. Egyedül a **jakabfalvi** (Bor-patak) „Kászoni Gyöngye” palackozó működött 1990-ig. Ennek a telepnek is, akárcsak szomszédjának, a kies fekvésű **Veresszéknek** - melynek szanatóriumi épületét Dr. Fogolyán Kristóf sepsiszentgyörgyi orvos kérésére Kós Károly tervezte – megkezdődött a rehabilitációja.

TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYEK

A nyerges-tetői emlékoszlop. A Csíki-havasok egyik legismertebb történelmi emlékhelyét jelzi. A kozmás-kászoni országút legmagasabb pontján (875 m), mint a hazaszeretet örökérvényű jelképe áll. Az 1848-49-es szabadságharc idején itt vívott élet-halál küzdelmet Tuzson János honvédőrnagy kis létszámú csapatával 1849 aug. 1-én a Kászon felől túlerővel támadó orosz-osztrák seregek ellen. A székely Thermopülai hősi halottjai az emlékoszloppal szemben lévő erdei temetőben nyugszanak.

Az obeliszkre Bajza József „Apotheózis” c. verséből róttak fel részletet. Állíttatták 1897 aug. 8-án a Bukarestben élő székely „honfiak és honleányok”. A megemlékezés napjai minden év március 15. és augusztus 1.

A Véreskép. A Csíkszeredától Csíkszentlélekre vezető műút legmagasabb pontján áll. Eredete homályos. Legtöbben az 1694-es utolsó nagy tatárbetörés halottainak tömegsírját vélik felfedezni alatta. Más magyarázat szerint az ugyancsak ez alkalomból hősi halált halt szentléleki nemes (primor) Czako János síremléke. 5,5 m magas, 2x2 m alapterületű zömök, négy vakablakos oszlop, tetején kereszttel; pirosra és fehérre meszelve.

A Xantus-kápolna. Hosszúaszó és Fitód között félúton található. A hagyomány azt tartja, hogy az 1694-es tatárdúlás hősi halottja, a győztes útköztes vezére, Xantus Keresztes királybíró van alatta eltemetve. A rombadől kápolna helyére 1933-ban a Brassói Turista Egylet csíki osztálya állított emlékkeresztet. A kápolnát 1990-ben építették újjá, meghagyva mellette az emlékkeresztet is. Búcsúját minden év májusának második vasárnapján tartják.

A madéfalvi emlékmű. Madéfalván a főút mellett áll a turulmadaras obeliszk, a „csíki Szent Bertalan éj” (1764. jan. 7.), a Siculicidium, vagy a „madéfalvi veszedelem” emlékműve. A Habsburg elnyomás ellen tiltakozó székelység mártírjainak közös sírhelyén emelték 1899-ben, közadakozásból. Az emlékmű tervét Tamás József és Könyöky Károly műépítésszek készítették 1895-ben. A turul kivitelezője Köllő Miklós akadémiai szobrász volt. Az emlékművet Zakariás Lukács, akkori szépvízi földbirtokos ingatlanján állíttatták fel. Az építésvezető Szász Károly volt (1898). Az obeliszket nagyméretű márványtábla díszíti. Prózái szövegét dr. Szadetzky Lajos történész, a tisztelgő verssorokat dr. Balló István, a csíksomlyói Főgimnázium tanára írta. Koszorúzással egybekötött kegyeleti ünnepét minden év január 7-én tartják.

A pásztorbükki emlékkereszt. 1599. november harmadikának éjjelén Csíkszentdomokos határában, Pásztorbükken gyilkolták meg a Lengyelország felé menekülő Báthory András bíboros-fejedelmet és kíséretét. A vesztett schellenbergi csata után, ellenfele, a Havasalföldről Erdélyre tört Mihály vajda vérdíjat tűzött ki fejére. A gaztett végrehajtói csíkszentdomokosi rablógyilkosok, élükön Ördög Balázssal és Kristály Andrással. Tettükért a falut a pápa 100 éves egyházi átokkal sújtotta. A mészárlás helyére 1816-ban a szentdomokosiak emlékkeresztet állítottak, amely ma a templomkertben látható, Pásztorbükken pedig újat szenteltek. Engesztelő búcsúja október utolsó vasárnapján zajlik.

A gyimesbükki Rebreanu emlékmű. Az ún. Rákóczi várral átellenben, a Tatros bal partján, Gyimesbük alsó végénél áll Emil Rebreanu katonatiszt síremléke. Testvére Liviu Rebreanu román író állított neki irodalmi emléket az „Akasztottak erdeje” c. regényében. Az osztrák-magyar hadseregben szolgáló Emil megtagadta a katonai parancsot és nem akart vérei, a moldvai román hadsereg ellen harcolni, amiért akasztófára ítélték. Kivégzése helyén áll az emlékkereszt egy újabb, második világháborús obeliszk társaságában.

A Úz-völgyi kápolna és emlékmű. A két világháború idején az Úz völgye alsó szakasza a történelmi Magyarország határán véres csaták színtere volt, ahol mementőként két emlékmű idézi a lezajlott eseményeket. Az első világháborús emlékmű kb. 400 méterre az úttól, a Magyaros-patak bal partján áll. A hadikápolna félköríves ajtóval ellátott, kis vöröstéglás épület. A II. munkácsi gyalogezred építtette 1917-ben hősi halált halt katonái emlékére. Utoljára 1973-ban újították fel a csíkszentmártoniak. A második világháborús emlékmű - kopjafa terméskövel - a temető kertben látható, közvetlenül az út mellett. 1994-96-ban állították az itt esettek bajtársai.

S habár nem nevezhető történelmi emlékhelynek, meg kell említenünk az Utusalj-tető alatti alagút lóvési bejáratánál az Erzsébet királyné tiszteletére épített emlékmű maradványait, együtt egy monarchiabeli díszes őrházzal és egy régi, szépen faragott kőköpűs kúttal.

VÁRMARADVÁNYOK

A Csíki-havasok térségében sok helynév sugallja régi várak, erődítmények létezését. Csak a Kászoni-medencében ötre rúg a számuk: Cece, Mocsvár, Bakmáj, Kővár és Szetye vára. Közülük csak egynek, a **Szetye várának van** valós történelmi bizonyítéka, amelyről a régészeti kutatások kiderítették, hogy prehisztórikus földvármaradvány. A többiek helyén egyetlen településre utaló kultúrreteg sem került elő.

A csíkszeredai Mikó-vár. A monda szerint első változata Szent László király idejében épült, de miután elpusztult, 1611-21 között Hídvégi Mikó Ferenc csíki főkapitány, mint erődített várkastélyt építtette újjá. A reneszánsz pompával büszkélkedő épületet az 1661-es török büntetőhadjáratban lerombolták. 1714-ben, már a gubernium idején építtette mai formájára gróf Steinville István osztrák császári tábornok. 1969-től a Csíki Székely Múzeum otthona, 1979-től a rangos Régiene Fesztivál egyik kedvelt színtere. Itt kapott otthont a megyei dokumentációs könyvtár is.

A Nagy-Somlyó vára (Csíksomlyó). A hegy legmagasabb csúcsán emelkedett, ahol ma a 25 m magas kilátótorony áll. Két, egymással párhuzamos várfal kerítette a hegytetőt. A szájhagyomány **sóvárként** emlegeti, miszerint sóraktár vagy vámhely lehetett. A sóvár elődje viszont egyike volt a csíki lármavár-rendszernek a népvándorlás korából, ugyanis a Somlyó-hegy a legmegfelelőbb kilátópont az egész Csíki-medence megfigyelésére.

A Nagy-Somlyó nyugati, kisebbik csúcsán (nem tévesztendő össze a Kis-Somlyóval!) régi, **kis kolostor** porladozik a bozótban. Talán ez volt az első, Szent István által építtetett szerzetesi lakhely Csíksomlyón. Losteiner krónikájában az áll, hogy a Rákóczi mozgalom idején (1710 körül) a Mária kegyzsobrot a romos kolostor még épen meglévő kápolnájába rejtették.

A csomortáni Várdomb. A Remete-patak jobboldalán, Csomortántól alig 1 km távolságra ÉK-re emelkedik a Cserehomlok. Ennek nyugati részét Várdombnak hívják. Szabályos, csonkakúp alakú, teteje lapos. A Sepsiszentgyörgyi Múzeum ásatásaiból (1956, 1960, 1967) kiderült, hogy a dombon az ún. Erősd-kultúra, később pedig egy ismeretlen kultúra hordozói telepedtek meg, akiket a kutatók a bronzkorba helyeznek. A Várdombhoz több háborzongató történet fűződik.

A Pogány-havas „vára”. A Pogány-havas tetőcsúcsára várat helyez a néphagyomány, ennek azonban semmiféle nyomára nem bukkantak a kutatók. Szembetűnő viszont a hajdani szántóföldek teraszos mezsgyéi, miszerint Szépvíz község eredetileg a Pogány-havason települt és csak később költözött le a völgybe.

A Szép-havas kápolnatornya. Egy hajdanvolt kápolnának csak az alapjai látszanak meg a Szép-havas tetején. Régen itt fogadták a csíki székelyek a csíksomlyói búcsúra érkező moldvai csángó-magyar zarándokokat. Később ez a fogadóhely áttevődött egy közelebbi pontra, a szépvízi Szent László kápolnához. (Bándi Vazul „Értesítője”, 1898) Ennek azonban pontos helyét nem ismerjük.

A gyimesbükki Rákóczi-vár. Gyimesbük alsó végénél a Gyimesi-szoros igen összeszűkül. Itt a Tatros jobb oldalán, a Kőornak nevezett sziklaszirten Bethlen Gábor fejedelem parancsára (1626) kis erődítményt építettek. Később II. Rákóczi György fejedelem megerősítette a határok védelmére. A várat először 1677-ben nevezték a néven: „Ghemes vára Csíkbán” néven. A XVIII. sz. elején az osztrákok kibővítették. A vár és a szoros őrzése az első székely gyalogezred hatáskörébe tartozott. Inkább vámszedő, mint katonai jelleggel bírt. A kis erődhöz 134 lépcsőből álló feljáró vezetett. (Alsó fele elpusztult a vasút építésekor) Feljegyezték, hogy 1789-ben egy Lacz András nevű ördöglovás le-fel sétált lovával a nyaktörő lépcsősoron.

Az Úz-völgyi Bükös vára. A Tábla-pusztán, az Úz jobboldalán lévő Bükös-alján állhatott. Orbán Balázs egy háromszög alakú földgátról és árokról ír. Valószínűleg egy prehisztórikus földvár lehetett, amelyről ásatások hiányában egy népmondán kívül semmit sem tudunk.

TELEPÜLÉSEK

A Csíki-medence falvai

Lázárfalva (690 m). A később Szárhegyre (Gyergyó) költözött székely-arisztokrata Lázár család alapítása. Első írásos dokumentuma 1365-ből származik. Nevezetességei: újbarokk stílusú temploma (1883), ablakos kőkeresztjei, a Nyír-fürdő (borvizes, mofettás hely) és Kápolnamező, a falu régi helye.

Csikkozmas (671 m). Az 1332-es pápai dézsmajegyzékben szerepel először, de területén bronz és vaskori leletek is előkerültek. Árpád-kori temploma helyére a XV. sz.-ban újat építettek, majd 1653-1670 között egy toronnyal bővített. Későbbi átalakításokat is eszközöltek. Stílusa: gótikus (szentély) és barokk. Szent Demjén és Kozma tiszteletére szentelték. Kozmásról ágazik el az út Kászonba, illetve Lázárfalvára.

Csíkszentmárton és Csikcsekefalva (680 m). Az első adat a településről 1332-ből származik. A városias kinézetű nagyközség járási székhely volt. Az idegennek barokk stílusú templomát, régi temetőjét kínálja látnivalóul. A mostani templomot 1802–1817-ben építették, a régi gótikus templomocskára helyére.

Értékes műkincsei egy gótikus szentségtartó és egy 1552-es évszámot viselő Szűzanya-szobor, ami valószínűleg a csíksomlyói faragóiskola alkotása. A község északi kijáratánál található az Úr-kápolna.

A Szentmártonnal összenőtt Csekefalva borvízforrásairól, faragott székelykapuairól híres.

A falu központjából indul az út Moldva felé. Rajta keresztül közelíthetők meg a Csíki-havasok elszórt csángó települései: Csinód, Egerszék, Aklos.

A csíki főútból az Akó-kapunál ágazik el az út a Fiság menti füzérfalvakba. Közülük az alsó három: **Csikbánkfalva** (717 m), **Csikszentgyörgy** (732 m) és **Menaságújfalva** (753 m) teljesen összenőtt. A legrégebbi Csikszentgyörgy (1332 pápai adóajstrom), ma is községközpont. Feljebb a völgyön **Csikmenaság** és **Pottomány** következnek. Különálló települések, az előbbi a Taploca, az utóbbi a Fenyővíze pataka mentén települt. A hatodik település az alig 43 portát számláló **Kotormány**, az Akó-kapu közelében, megbújva a dombok között. A hat falu ritka népdalkincsük és élő néphagyományaik mellett akár a csíki katolikus egyházi építészeti szabadtéri múzeuma is lehetne! Kápolnák - Szent János (Csikbánkfalva), Szent Rózsafűzér, Szent Anna, Szent Kereszt, az Úr szenvedése, Nagyboldogasszony (Csikszentgyörgy) -, és templomok váltogatják egymást a falvakban és a környező dombokon. Ezek közül a legszebb és legnagyobb **Csikszentgyörgy temploma**, épült a XV. században. Gótikus, reneszánsz és barokk építészeti stíluselemek ötvöződtek rajta az átépítések során (1763, 1802, 1821). A másik csodálatba ejtő templom a **menasági**. Szentélye a XV. századi gótikát őrzi, amelynek rácszhálója egyedülálló falfestményekkel díszített. Régi szárnyas oltárát a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik. A templom mellett Szervátiusz Jenő I. világháborús emlékműve áll. A sok római katolikus templom mellett Csikszentgyörgyön egy görögkatolikus templomot is találunk. 1828-ban építtette a Bors és Balási család Havasalföldről származó zsellerei részére. A falu jeles szülöttei Gál Sándor 1848-as honvédeztárs és Márton Ferenc festőművész.

Hosszúaszó (830 m). Az azonos nevű patak forrásvidékén kialakult (1530), majd teljesen elnéptelenedett (1980) festői szépségű kis falu. 1694-ben a tatárok leégették. A dűlást soha nem heverte ki egészen. Borvizes hely, ma a visszatérő csíkszeredaiak és mindszentiek kedvenc szabadidő-paradicsoma.

Csikszentlélek és **Fitód** (715 m). Csikszentlélek települést négy, egymástól különálló település alkotja. Hajdan összefüggő település volt, de a többszöri tatárdúlásokban elhamvadt falurészek soha nem épültek újjá. A legnagyobb szentléleki tizes a most már faluvá duzzadt **Fitód**. („A fiak egyre lejjebb toldtak” – vagyis építkeztek a Hosszúaszó pataka mentén -, innen a neve.) **Csikszentlélek** neve először az 1332-es egyházi adólistán jelenik meg. Híres fallal kerített XIV. századi műemléktemploma és az előtte álló 300 évesre becsült öreg hárs, a szádokfa. Hargita megye védett növényritkaságai közé tartozik.

Csikmindszent (758 m). Egyike a legrégebbi csíki falvaknak (1332). Szétszórt, több tizesből álló település. Nevezetessége a XV. sz. elején épült műemléktemplom. A falu jeles szülötte a Baján elhunyt Nagy István festőművész. Szülőházának helyén emlékoszlop áll.

Csikszentkirály (758 m). Román stílusú templomát (Árpád-kori, XI–XII. sz.) a XV. században alakították gótikussá, majd barokkos díszítésű toldásokkal látták el (1696, 1773, 1790). A falu temetőjében a Bors család kápolnája megmaradt eredeti késő gótikus stílusában. Az ortodox templom közelében lévő Bors Kúriának csak barokk kapuja eredeti. A település a csíki borvízpalackozás fellegvára, három palackozóüzemmel. Nevezetes a falu központjában lévő Borsáros láp. Ritka növények élettere, védett terület. 2005-ben felújították a borvizes strandként működő régi Bors-fürdőt.

Csikszereda, Taploca, Zsögöd, Csíksomlyó (650 m). **Csikszereda** 1558-ban emelkedett városi rangra (Izabella királyné szabadalomlevele, Oppidum Mercurium). 1878-tól Csíkszék közigazgatási központja. Azelőtt ezt a szerepet Csíksomlyó töltötte be. Jelentős látnivalói közé tartozik a teljesen ép, négy sarokbástyás **Mikó-vár**, ma a Csíki Székely Múzeum otthona. A **Márton Áron Gimnázium** a csíksomlyói katolikus gimnázium utóda. Építését 1909-ben fejezték be, 1911-ben avatta gróf Majláth Gusztáv, Erdély püspöke. Szecessziós stílusban épült, a város legszebb épülete. A magyar nyelvű gimnáziumnak és néhány távoktatású egyetemnek az otthona. A megyeszékhely műemléktemploma – a Szent Kereszt-templom - 1758-ban épült barokk stílusban. Ekkor vált el Csíkszereda az ún. Szent Péter egyházmegyétől. 2003-ban a város egy új templommal gazdagodott. A modern, jurtaformájú millenniumi templomot Makovecz Imre tanítványainak egy csoportja tervezte.

A zsögödi városrész nevezetessége a **Nagy Imre Galéria**, a festő szülőházával, állandó gyűjteményes tárlattal.

A város keleti negyede **Csiksomlyó**, a székely művelődés, szellemi és katolikus hitélet fellegvára. Műemlékegyüttesének legkiemelkedőbb és lélekben legfelelelőbb része a **Mária-kegytemplom**. A XIII. században Ferenc-rendi szerzetesek telepedtek meg e helyen. Ők építették az eredeti kicsi fatemplom helyére 1442-44-ben az első gótikus kőtemplomot, Hunyadi János kegyadományából. Később lebontották és helyére a mostani neobarokk stílusú kisbazilikát (1802-1825) emelték. Régi kegytárgyai közül legértékesebb a XVI. századból származó csodatévő **Mária szobor**. Csíksomlyó 1567-től kezdődően a híres **pünkösdi búcsú** színhelye, egyben a protestáns hitet erősítő János Szigmond fejedelem fölött aratott győzelem ünnepe. A műemlékegyütteshez tartoznak a Kis-Somlyó kápolnái: a **Passio- (Szenvedő Jézus)**, a **Salvator-** és a **Szent Antal-kápolnák**. Közülük a Salvator-kápolna büszkélkedik igazi művészettörténeti különlegességekkel: gótikus szentélyével és a XVI. századi boltíves-kazettás festett mennyezetével. A templom-együttest a kegytemplom udvarán álló Szent János-kápolna egészíti ki.

Csiktaploca a város északi negyede. Régi kápolnája helyére 1860-ban emeltek új, neobarokk-klasszicizáló stílusú templomot.

Csobotfalva (735 m). A Csíksomlyóval egybenőtt régi település (1333) Szeredával, Taplocával, Várdotfalvával (ma Csíksomlyó része) és Csomortánnal együtt alkotta a hajdani Szent Péter egyházmegyét 1751-ig. Antik temploma is ezt és Szent Pál nevét viseli. Gótikus (XV. sz.) és barokk stílusban épült ill. épült át (1795, 1805).

Csikcsomortán (740 m). Nevezetessége a bronzkori település-nyomokat viselő Vár-domb (944 m) és 1990-ben épült modern katolikus temploma. A falun átfolyó Aracs-patak útja több tatárbetörés színhelye volt az elmúlt századokban. Csomortánban élő néphagyomány a székely festékes gyapjúszőnyegek, kelmék szövése.

Csikpálfalva (735 m). „A három Pál” (Biró, Ferenc, Kovács) által alapított falu első írott bizonyítéka az 1567-es pápai adólista. 1694-ben a nagy tatárbetörésnek esik áldozatul. Megfogyatkozott lakossága 1775 körül új telepésekkel töltődik fel; a Szytepan Razin vezette kozák lázadás (II. Katalin cárnő) menekülteivel. Községközpont, Delne, Csomortán, Csobotfalva tartoznak hozzá.

Csikdelne (721 m). Egyike Csík legrégebbi településeinek (1333). Szép, értékes a falu temploma (XV. sz.), de Delne igazi büszkesége az elpusztult közeli Tordafalva épen maradt temploma, a felbecsülhetetlen kultúrtörténeti értékeket tömörítő **Szent János templom**. Magányosan áll a falutól 1 km távolságra, a Gyimesi főút közelében. Megőrizte tiszta gót stílusát, egy régebbi Árpád-kori templom elemeivel együtt. Igen értékes 104 kazettából álló reneszánsz deszkamennyezete, az 1675-ből származó reneszánsz-korbarokk díszítésű szárnyasoltára és falfestményei.

Csikborzsova (714 m). A falu régiségértéke az 1794-ből származó Szent József-kápolna, amelyet az Egri család építtetett. Katedráliszerű, nagy temploma 1950-ben készült el. A 2010-es években a helyiek újjáépítették a Delne-patak völgyi **Borzsovai-fürdőt**.

Csikszentmiklós (788 m). Erős egyházi központ volt az 1333-as adólista szerint. 1782-ig Szépvízzel és a gyimesi falvakkal alkotott közös egyházmegyét. Várfallal körülvett műemléktemploma a XV. sz.-ból való. Több újjáépítésen ment keresztül (1722, 1784), így nyerte el mai barokkos alakját.

Csikszépvíz (790 m). A monda szerint nevét Szent László király adta. („De szép víz!” - kiáltott fel.) Az ősi átjárót, a Tatros völgyét őrző stratégiai jelentőségű falvak legnagyobbika. Fejlett, városias küllemét a betelepült örmény népességnek köszönheti (1669 - Apafi Mihály szabadalomlevele). Műemléképületei: az 1694-ben épült kápolnája, az 1780-ban befejezett örmény temploma és a későbarokk stílusban épült katolikus temploma. A közeli Szépvízi-víztorló és környéke ideális feltételeket kínál a szabadidő eltöltéséhez.

Csikrákos, Göröcsfalva, Vacsárcsi (680 m). A Rákos patak mentén egybeolvadt füzérfalvak községközpontja **Csikrákos**. Nemcsak az 1333-as egyházi adóösszeírásban szerepel, hanem a XII–XIV. században Csík közigazgatási központja is. Egyedülálló régiségértéke a Göröcsfalva birtokterületén épült gyönyörű **katolikus vártemploma**. Árpád-kori, gótikus (1463, 1507), reneszánsz és barokk (1756) stílusjegyeket viselő hajója mellett Erdély-szerte páratlan, különös toronnyal rendelkezik. Négyzetekre osztott felületen mindmáig megfjejtelen jelentős pogány és keresztény szimbólumokat visel. A templomkertben van eltemetve Zöld Péter a „madéfalvi veszedelmeként” ismert székely megmozdulás vezéralakja. Egyéb nevezetességek: Cserei Mihály emlékiró szülőháza, a Bogáti-domb Szt. Jakab-kápolnája és a rákosi borvízfürdő.

Csikrákos és Göröcsfalva település a DIMAP Hargita térképén található meg, a két falu éppen csak kívül esik a Csíki-havasokon bemutatott területen.

Vacsárcsi 1711-ben épült kápolnáját 1980-ban egy modern résszel bővítették. Kőzetani ritkaság a falu határában lévő kőfejtő hatszöges, oszlopos andezitje.

Csikszentmihály, Ajnád, Lóvész (739-820 m). **Szentmihály** nagyon régi település (1333). Az 1694-es tatárbetöréskor legtöbbet szenvedett rákosmenti falu. Ódon műemléktemploma (XV. sz.) az erdélyi gótika remekbe szabott ötvöződése a későbbi barokk hatással (1819). **Ajnád** Szentmihály felső tize. Az 1514-ből származó Bernád-kápolnája helyére a XIX. században építettek új templomot. A falun felül az idillikus hangulatú, szétszórt **Lóvész** következik. Moldvából iderajzott családok lakják. Első írásos említése 1721-ből keletkezett, mint: „*Szent Mihály falvához tartozó territórium*”. Az igen szép természeti környezettel megáldott település különleges turistacsalogatója a **Karakó-patak viaduktja**, Románia legszebb és **legnagyobb vasúti völgyhídja**. (H: 264 m, M: 61 m, a körív sugara: 37 m, a körív hossza: 100 m.)

Csikszentdomokos (797 m). A bányászfalu, mint Márton Áron püspök és Kurkó Gyárfás politikus, író szülőfaluja érdemel említést. Barokk temploma 1798-ban épült. Erdély történelmében, mint Báthory András fejedelem meggyilkolásának színhelye (Pásztorbükke) játszott dicstelen szerepet.

A Gyimesek és a Tatros völgyének települései

Szépvíz után a 12A országút felkapaszkodik a Gyimesi- (Fügésteleki) hágóra. Szélesen kanyarogva ereszkedik alá a Tatros völgyébe, a **gyimesi csángóvidékre**, a „patakok országába”, hogy végigvonuljon a megye leghosszabb településfűzérén. A **Tatros** név a tatáros köznévből ered, első említése 1660-ból ismert. A Gyimes („ahol sok a gímszarvas”) helynév első írott adata 1677-ből származik. A folyó völgyét és a jobb-, valamint a baloldali mellékpatakokat részben csíki, részben moldvai menekültek alakították lakhatóvá. Így minden patak egyben településnév is. Ugyanakkor előfordulnak olyan helynevek, amelyek az első telepes családok nevét viselik. A határország újrászervezésével 1768-ban rendezik a gyimesi vámot (Kontumác) és nemsokára 1782-ben megalakult a gyimesbükk-i plébánia is. A mostani főutat 1843-46-ban építették ki Balási S. József kászoni származású főkirálybíró kezdeményezésére. A Tatros mellékágaiban lévő települések három községközpont-hoz tartoznak: a folyó felső részében **Gyimesfelsőlökhöz**, a megyehatár előtt **Gyimesközéplökhöz**, a megyehatár után (Bákó megyében) **Gyimesbükkhöz**.

Gyimesfelsőlök (890 m). A helységnevében a „lok” szó árterületet, lapályt jelent. Alakult a XVI. században. Felsőlok és a hozzá tartozó résztelepülések - Bükklöka, Sántatelek, Komját, Farkaspataka, Ugrapataka, Nyíresalja, Görbepatak - Csikszentmihály, Csikszentmiklós és Szépvíz régi birtokterületein települtek. Felsőlok az 1850-es népszámlálástól kezdődően tekinthető önálló településnek. Egyházi szempontból 1782-ig Csikszentmiklóshoz, 1853-ig Gyimesbükkhöz, 1902-ig Gyimesközéplökhöz tartozott, azóta külön plébániája van. A település nevezetessége az 1995-ben alapított Szent Erzsébet Csángó Gimnázium.

Gyimesközéplök (800 m). A Gyimesek faipari központja. Templomát 1827-ben építették Szepesi és Kovács püspökök kegyadományjaiból. Kítűnő gyógyfürdőjét Sötétpatakában reumás betegségek kezelésére használták. A község minden év júniusának utolsó hetében a Gyimesi Táncház Tábor házigazdája. Résztelepülései: Sötétpatak, Antalokpataka, Kápolnapataka, Hidegség az összes mellékpatakokkal, mint Jávárdi-, Barackos-, Bükkhavas-, Szalamás-, Kovás-, Borospataka.

Gyimesbükk (Bükk) (750 m). Bákó megyéhez csatolt gyimesi nagyközség. Neve Gijmes alakban 1600-tól ismert. Régi temploma 1782-ben épült, anyakönyvét 1785-től vezetik. A község büszkesége új katolikus temploma, épült 1974-76-ban a faluközösség és Dani Gergely esperes áldozatos munkájával. Gyimesbükk lassan a Tatros-völgyi turizmus központjává válik. A történelmi Erdély határa, a Rákóczi-vár tájképi adottságai és a történelmi Magyarország legkeletibb vasúti órháza helyezik az érdeklődés középpontjába. A faluban érdemes meglátogatni a csángó tájházat is a vasútállomás épületénél. Résztelepülései: Rakottyas, Balahányos (Bálványospataka), Buhapataka, Bartosokpataka, Bükk(pataka), Tarhavaspataka, Petkipataka, Áldomásataka és Kontumác.

Gyimespalánka (640 m). A történelmi Moldva határtelepülése Erdély felé, Bákó megyében, a Gyimesi-szoros alsó végénél. (Szláv néveredet: palánk = kerítés.) Több környező település faluközpontja. Innen indul a turistaútként is használható erdőkitermelő út Román- és Magyarcsügés felé.

Csutakos (Bruszturóza) (620 m). A századfordulón nőtt községgé, magába olvasztva a környező fatelepeket. Nem jelzett turistaösvények indulnak a faluból a Kotumbára, a Károntára és a Tar-havasra. Sós-kénes forrásokkal rendelkezik.

Ágas (571 m) 1921-ben létesült itt fűrészgyár. A hozzá tartozó Szulca falucskából járható be leginkább a Szulca-szoros és érhető el Kóstelek és Gyepece.

Aszón (460 m) 1940-ben épült fűrészüzem. Résztelepüléséről, Csobányos falucska Caralița nevű vasúti megállójáról indul egy jelöletlen turistaút a Káronta havasára.

Comănești (Kománfalva) (380-400 m). Az azonos nevű kismedence szénbányászati központja. Habár területén már a csiszolt kőkorszakból kerültek elő régészeti leletek, csak a XV–XVIII. század dokumentumaiban jelennek meg írott utalások a város egyes részeiről (Vásiești, Leorda, Lăloaia). A mostani Comănești és a környező erdők a Ghica hercegi család birtokterületei voltak. Így korán megindult a fakitermelés, 1849-ben pedig a szénbányászat. A nem túlságosan látványos település 1952-ben emelkedik városi rangra. Látnivalói: a Ghica-palota és templom (1790), a Spiridon kajmakán (a török által kinevezett helytartó) temploma (1810-15), a Șupan, Leorda és Lăloaia negyedek templomai (1751).

Dărmănești (Dormány) (360 m). Az Úz völgye teraszaira épült település a XV. században vált állandó lakott helyé. Turisztikai látványosságai: az Úzmezej vízgyűjtő gáttava, a Boiștei-ortodox fatemplom és a Știrbei hercegek kastélya.

Szörványtelepülések

A Csíki-havasok szívébe behatoló nagyobb folyóvizek mentén, gyönyörű földrajzi környezetben néhány olyan, a világtól elzárt település alakult ki, amelyekről nem adnak hírt a turistakalauzok. Néprajzi, szociológiai szempontból mindegyikük fehér folt.

Románcsügés. A Pálistán-patak és Csügés-patak alsó felénél fekszik, Palánkához tartozik. 1820 körül alakult ki moldvai területen (ezért Románcsügés), amikor egy olasz vállalkozó üvegyárat létesített. A falu első telepesei a gyár magyar munkásai. Római katolikus temploma 1880-ban épült.

Magyarcsügés. Előneve megkülönböztető, mivel a Csügés vízének erdélyi szakaszán létesült. Alapítója a Bihar vidékéről származó Kádár család, 1898-ból. (Innen a falu román neve: Cădărești). Földje telekönnyűleg most is Csikszépvíz birtoka. 40 család összefogásából épült római katolikus temploma 1960-ban. Ortodox temploma a régi görögkatolikus templom alapjaira épült.

Kóstelek. A Szulca-patak felső szakaszán lévő település. Az első telephely a mostani ortodox templom dombja, ahová 1790-1810 körül Vrancea megyéből, a Kárpátkanyar környékéről érkeztek román honfoglalók, a szörványban lakó magyar lakosság mellé. A falu résztelepülése Pricskető. 1951-ben szakították el Csíktól, ekkor szűnt meg a magyar nyelvű oktatás. 1968-tól községi státusát is elvesztette, Ágashoz csatolták. A lakosság 1949-ig római és görögkatolikus volt. Ez utóbbi felekezettel 1951-ben alakították kormányrendelettel ortodoxá. Római katolikus temploma 1946-ban épült.

Gyepece. Mindössze néhány tucat lakója van, a Farkashavas-patakában. (A Szulca mellékvize.) Habár a nagyon közeli Kóstelek része, közigazgatásilag a távoli Palánkához tartozik. Lakói Kászont tartják származási helyüknek.

Egerszék. A Csikszentgyörgyhöz tartozó **szétszórt tanyavilág** hivatalos megnevezése Egerszék. Csikbánkfalva és Csikszentgyörgy birtokterületén fekszik. Résztelepülései **Csinód, Aklos** és **Lesöd**. Habár Csinód a központi és nagyobb település, a hivatalos névlajstromban Egerszéket nevezik meg, mint adminisztratív központot. Az 1800-as évek végén megindult erdőkitermelés vonzotta ide a telepeseket a Gyimesekből, Csikszentgyörgyről és Csikszentmártonból. A népesség száma 1966-ban volt a legtöbb – 415 fő –, amely azóta egyre apad. Az egerszékiek Kisboldogasszony templomát 1957-ben

építették. Csinód templomcskája 1997-ben épült, a Szentháromság tiszteletére emelték. A villanyáramot csak 2000-ben vezették át a Rugát-tetőn Csíkszentmártonból. A településhez vezető út nagyon nehezen járható, csak terepjárával ajánlott.

Gyürke. A Csobányos-patak felső szakaszán, a Szolga- és Gyürke-patakok beömlési helye körül található az alig pár házból álló Gyürke. Menaság birtokterületén fekszik.

Úzvölgye (Úzvölgye-telep). A századfordulótól a hetvenes évekig virágzó, lakott hely volt. Ahogy a fakitermelés megszűnt, elnéptelenedett. 1918-ig határőrállomás és várház is működött. A régi katonai laktanyák épületeit a szocializmus éveiben úttörőtáborra alakították, melyet 1990-ben bezártak.

A Kászoni-medence falvai

A történelem tanúsága szerint Kászonszék 1395-ben válik el Csíktól. (Luxemburgi Zsigmond, majd Mátyás király rendeletei). Önállóságát a XIX. sz. közepéig megtartotta. Ezen „szegeletföld” népe öt településen tömörült. Négy falu: **Kászonszeltiz, Kászonsaltiz, Kászonsimpér** (együttesen Nagykászon) és **Jakabfalva** a medence közepén, a Kászon-patak mentén települt. Az ötödik, **Kászonsújfalva** külön áll a Veszes-, Nádas- és Hermán-patakok vízközén, a Nyerges alatt.

A medence településeinek községközpontja Kászonsaltiz. Feltizzel és Impérral nőtt össze. Római katolikus egyházára vonatkozó legrégebbi adatok 1333-ból valók. Temploma Nagy Lajos korabeli (1326-1382). A gyönyörű építészeti műremeknek csak gótikus szentélye maradt eredeti. Egyedi a feltűnően magas (2,52 m), kőből faragott tabernákulum. Híresek a temető magas, borított keresztfái.

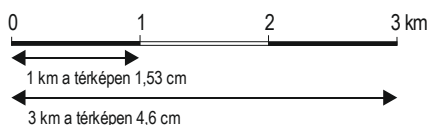
Impér talán a medence legrégebbi települése (1332). Kőkápolnáját a Bornemissza család építtette. A falu kiemelkedő műemléképülete Balási S. József főkirálybíró későbarokk-klasszicizáló stílusú kúriája, ma falumúzeum.

Jakabfalva. Az 1567-es dézsmajegyzékben találkozunk nevével először. 1783-ban épült barokk temploma, egyháza ekkor önállósult. Híresek voltak borvízfürdői és palackozói: a Kászon Gyöngye és a Veresszéki telep.

Kászonsújfalva. 1477-től adatolt. 1701-től önálló egyházközség. Műemléktemploma 1792-ben épült.

TURISTAUTAK

A térkép méretaránya 1:65 000, vagyis minden centiméter 650 méternek felel meg.

A Csíki-havasok turistaújtjai könnyen járhatók, nem igényelnek különleges fizikai állóképességet, viszont a hegység turistaösvényeinek **jelzései sokszor igen elhanyagoltak**, ezért a tájékozódás nehézkes lehet.

A hegységben nagyobb (többnapos) útra csak kellő tapasztalattal induljunk el. Fontos a megfelelő felszerelés, az időjárásnak és terepnek megfelelő öltözék és minimális elsősegély csomag. Útközben találkozhatunk vaddal, akár medvével is, de nagyobb veszélyt jelenthetnek a pásztorokutyák. Nem simogatni valók, jobb, ha kerüljük őket.

Átlagos túrázóknak a téli túrákat nem ajánljuk.

Gerincösvények

A fő gerinc bejárása a piros sáv jelzésen, a Terkő-meztől a Gombás bércig – kb. 90 km – 4-6 napos időtartamot ölel fel, 15-20 km-es szakaszokkal számolva. Téli túrára nem ajánlott, csak felkészült, edzett túrázóknak, de a nyári túra is szervezést igényel. Az útvonal mentén (egy-két kivételtől eltekintve) nincsenek szálláshelyek, sátor szükséges.

Piros sáv turistajelzés (sok helyen kopott, hiányos jelzés): Terkő-mező – Naskalat (Hegyi menedékhely) – Utasalj-tető – Kőnyak – Pogány-havas (Hegyi menedékhely) – Gyimesi-hágó – Szellő (Hegyi menedékhely) – Ágas-tető – Csécsend – Rugát-tető – Botsarka – Fenyő feje – Katorga – Káposztás havasa – Répát-tető – Gombás-bérc.

Kék sáv turistajelzés (sok helyen kopott, hiányos jelzés) a Rugát-tetőtől délre: Rugát-tető – Pap hegye – Nyerges-tető – Cecele – Bálványosvár. Ez a szakasz kb. 30 km hosszú.

Túraútvonalak a Csíki-havasok északi tömbjében

J: a túraút jelzése H: a túraút hossza Sz: maximális szintkülönbség

- Tarkó v.m. (H. Tarcău) – Sötétpatak – Kondra-kereszt. J: piros kereszt, H: 12 km, Sz: 700 m
- Antalokpataka – Háromkő – Kondra-kereszt. J: kék kereszt, H: 6 km, Sz: 600 m
- Gyimesközéplak – Jávárdi pataka – Gálkút-p. – Balánbánya. J: piros kereszt, H: 20 km, Sz: 500 m
- Csíkszentdomokos legfelső vége, a Szabók patakától – Pásztorbükke – Naskalat gerinc. J: piros kereszt, H: 9 km, Sz: 790 m
- Csíkszépvíz – Pogányhavas-tető. J: piros kereszt, H: 5 km, Sz: 500 m
- Lóvész – Gerincút. J: kék kereszt, H: 4 km, Sz: 300 m

Túraútvonalak a hegység középső részében

- Gyimesközéplak – Apahavas – Nyilénk – Szellő. J: sárga sáv, H: 27 km, Sz: 700 m
- Rákóczi-vár – Papoj (1271 m). J: piros háromszög, H: 5 km, Sz: 650 m
- Papoj – Apa-havas – Borospataka – 12A főút. J: sárga sáv, majd kék kereszt, H: 11 km, Sz: 330 m.
- Gyimesfelsőlok (Csángó Gimnázium) – Kolontos Bitkó – Bot-havas – Nyilénk. J: piros háromszög, H: 8 km, Sz: 480 m.
- Csíkszépvíz – Szénás-tető – Motorsíruló – Gerincút – Szellő. J: sárga kereszt, H: 11 km, Sz: 600 m.
- Csíksomortán – Aracs-patak – Kolos-tető – Pálos feje – Gerincút (Szellő). J: kék kereszt, H: 14 km, Sz: 620 m
- Csíkszereda – Csobotfalva – Somlyó-patak - Sándor dombja – Gerincút (Szellő). J: piros kereszt, H: 22 km, Sz: 844 m
- Csíkszereda – Véreskép – Csíkszentlélek temploma – Bükk feje – Hosszúaszó – Xantus-kápolna – Fitód – Csíkszereda. J: a „Hárs útja” jelzése, H: 15 km, Sz: 260 m
- A csíksomlyói Mária borvízkút – a „búcsúok útja” – a két Somlyó nyerge – a Nagy-Somlyó nyugati övútja (vagyis az erdő széle) – a Kígyós-pusztá eleje – Nagy-Somlyó csúcs (kilátó) – a hegy északi oldala – Csíksomlyó. J: piros pont, H: 4 km, Sz: 480 m
- Csíkszentgyörgy – Adorjánfürdő – Óriás-tető – Nagyboldogasszony-kápolna – Csíkszentgyörgy (körút). J: piros pont, H: 13 km, Sz: 560 m

A Csíki-havasok keleti részének túraújtjai

- Comănești – Kőhid mezeje (La podul de piatra) – Lápos bérc – Magyarós-tető – Úzvölgye-telep. J: erősen hiányos, lekopott piros háromszög, H: 22 km, Sz: 970 m

- Caralița v.m. (Csobányos) – Csobányos-patak – Tulburea-patak torkolata – Széles-láb – Káronta-tető – Sólyomtár-tető – Kereszt-hegy – a három Borda – Menasági Nyilénk – Borjús-bérc – Szellő. J: erősen hiányos piros kereszt. A Füstös-Bordától keletre nincs jel. H: 32 km, Sz: 1000 m. Nehéz útvonal.
- Úzvölgye – Sövető-patak – Kis-Saj – Saj-havas (1553 m) – Rác-patak – Úzvölgye. J: jelzetlen, H: 14 km, Sz: 890 m
- Sălătruc (Dărmănești) – az Úzmezei-víztároló – Úzvölgye J: jelzetlen, H: 13 km, Sz: 220 m
- Ágas-havas – Kristine-tető – Öreg-hegy – Bence-patak – Aklos. J: kék kereszt, H: 14 km, Sz: 550 m

A Csíki-havasok déli részének túraösvényei

- Úzvölgye – Baska bérc – Altízi Piripó – Baska-pataki erdőkitermelő út – Répát-tető. J: jelzetlen, H: 16 km, Sz: 700 m. Vad és járatlan út.
- Kászonfeltíz – Répát-patak – Répát-tető – Bor feje – volt Kászon Gyöngye borvíztöltő – Jakabfalva. J: piros pont, H: 20 km, Sz: 610 m

A Bodoki-havasok töredékútvonalai

- Csíkkozmás – Lázárfalva – Kápolna-mező – Köz-tető – Bálványosvár. J: piros kereszt, H: 16 km, Sz: 385 m.
- Cecele – Köztető – Bolondos-hegy – Szent Anna-tó. J: kék kereszt, H: 9 km, Sz: 320 m.

A két túraútnak csak a kezdete van a térképen, az utak folytatása a DIMAP Szent Anna-tó térképén és a Bodoki-havasok térképén is megtalálható.

ZARÁNDOKUTAK

A Csíki-havasok zarándokútvonalai

A zarándokút különböző turistautak szakaszaiból áll, kb. 72 km hosszú és az ezeréves határtól a csíksomlyói kegytemplomig tart. Maga az útvonal a helyszínen külön nem jelzett (térképünkön szürke alapon fehér keresztjek jelöljük), a turistautak meglévő jelzéseit követi.

- Rákóczi-vár – Papoj (J: piros háromszög és piros Mária-út) – Apa-havas
- Apa-havas – Borospataka (J: kék kereszt)
- Borospataka – Antalokpataka – Kondra kereszt (J: kék kereszt)
- Kondra kereszt – Gyimesi-hágó (J: piros sáv, gerincút)
- Gyimesi-hágó – Szellő alatti leágazás (Pálos feje) (J: piros sáv, gerincút)
- Pálos feje – Csobotfalva – Csíksomlyó (J: piros kereszt)

Mária Utak

Az útvonalak **egyes szakaszai jelöltek**, mások a **kiépítés vagy a tervezés** fázisában vannak. Ezért a - majdani - véglegesen felfestett útvonalak **eltérhetnek** a térképen ábrázoltól.

M05 Mária Út

A kontumáci kápolnától (Gyimesi-szoros) indulva: Rákóczi-vár – Lókút-tető – Papoj (1271 m) – Apa-havas (1239 m) – letérő az Ugra-patak völgyébe a Fehérbükk nyergében – Ugrapataka – Gyimesfelsőlok (Szent Erzsébet Gimnázium) – a főúton Ciherekpatakáig – Csapó-hegy – Szép-havas teteje (1336 m) – Lapos-havas (itt becsatlakozik a piros sávval jelzett gerincút és a búcsújáró út) – Köpüs-kút – leválás nyugatra a Pogány-havasra (1351 m) – Kis Pogány-havas (1195 m) – Szent László emlékhely (kápolnarom) – Csíkszépvíz – Nagy-mező útja – a "Vásár útja" Csíkborszova alatt – Szent János (Kutyás) templom – keresztül a 12A főúton Csíkdelnére – Csíkpálfalva – Csíksomlyó, Kegyeplom. H: kb. 48-50 km.

Az út továbbvisz nyugatra, Marosvásárhely irányába.

A Hargitán áttevő szakasz a DIMAP Hargita térképén megtalálható.

M01 Mária Út

A hosszú útvonalnak (Mariazell–Csíksomlyó) a legutolsó szakasza esik rá a térképre: a Szépvíz-patakon átkelve áthalad a Nagy-Mezőn és Csíkborszova alatt, a „Vásár útján” megy a Szent János-templomig. Onnan a 12A főutat keresztezve beér Csíkdelnére, továbbvezet Csíkpálfalvára, majd megérkezik Csíksomlyóra. Hossza a térképünkön 10 km.

M28 Mária Út

Kóstelek (templom) – végig a Péterhavas pataka mentén – Szép-fej (1372 m) – becsatlakozás a piros sávval jelölt gerincútba – Szellő (1494 m) – a Tomot-nyeregben leválás a gerincútról a piros (és kék) keresztel turistaútra – Piricske-tető (1292 m) – Kolos-tető (1246 m) – Sándor dombja (1170 m) – letérő az Aracs-patak menti erdei útra – Csíkcsomortán – Csobotfalva – Csíksomlyó, Kegyeplom.

Csíksomlyótól délre az út Csíkszentlélek felé halad, majd Csíkminszenten keresztül Csíkbánkfalvára. Ezután Csinód és a Kászonok érintésével vezet Esetelnekre, majd Sepsiszentgyörgyre.

M12 Mária Út

Ez az út Brassóból Bukovinába, Dornavára (Vatra Dornei) érintésével Cacica(?) -ba vezet. Térképünkön csak rövid szakasza ábrázolt.

Szerző: Zsigmond Enikő

© Zsigmond Enikő, DIMAP